

اهداف کلی

آشنایی با قضیه و انواع آن، حملی و شرطی
 آموختن قضیه شخصی و محصوره
 توجه به کمیت و کیفیت قضیه
 آشنایی با سور قضیه و دامنه مصادیق موضوع

درس ششم

قضیه حملی

اهداف جزئی

قضیه چیست
 تفاوت قضیه حملی و شرطی
 اجزای قضیه حملی
 رابطه در قضایای منطقی چه نوع فعلی است
 در قضایای با افعال غیر ربطی، محمول قضیه چیست؟
 تفاوت قضیه شخصی و محصوره

طراح: مجتبی محمودی

دبیر فلسفه و منطق شهرستان ایذه

سال تحصیلی: ۱۴۰۰ - ۱۳۹۹

- ۱- جملات انشایی چگونه جملاتی هستند؟ مثال بنویسید
- ۲- جملات خبری چگونه جملاتی هستند؟ مثال بنویسید

قضیه

جملات زیر را بخوانید و سپس عبارات داده شده را تکمیل کنید.

۱ آب از ترکیب هیدروژن و اکسیژن با یکدیگر پدید می‌آید. **مثال**

۲ امروز بعد از ظهر به من زنگ بز.

۳ اجسام فلزی گرما را منتقل نمی‌کنند.

۴ آیا تاکنون از موزه دیدن کرده‌اید؟ **مثال**

۱ (برخی جملات، انشایی هستند؛ یعنی خبری از عالم خارج نمی‌دهند؛ بلکه تمایلات،

احساسات، خواسته‌ها و اموری از این دست را مطرح می‌کنند) مانند: **جمله های ۲ و ۴**...

۲ (برخی جملات خبری‌اند؛ یعنی دربارهٔ عالم خارج خبر می‌دهند) مانند: **جمله های ۱ و ۳**

■ برخی از جملات خبری صادق‌اند؛ یعنی با واقعیت مطابقت دارند؛ مانند: **جمله ۱**.....

■ برخی از جملات خبری کاذب‌اند؛ یعنی با واقعیت مطابقت ندارند؛ مانند: **جمله ۳**.....

از بررسی این فعالیت درمی‌یابیم که تنها جملات خبری‌اند که قابلیت صادق یا کاذب بودن

را دارند (از آنجا که وظیفهٔ منطق جلوگیری از خطای اندیشه است و جملات انشایی (مانند:

جملات امری، پرسشی و...) را نمی‌توان صادق یا کاذب دانست، این دسته از جملات در

منطق بررسی نمی‌شوند) ^۳

۴ (به جملات با معنایی که دربارهٔ چیزی خبر می‌دهند و می‌توانیم دربارهٔ صدق (درستی) یا

کذب (نادرستی) آنها سخن بگوییم «قضیه» می‌گویند.) ^۴

۳- چرا جملات انشایی در منطق بررسی نمی‌شوند؟

۴- قضیه را تعریف کنید؟

۱- کدام یک از جملات زیر در منطق «قضیه» نامیده می‌شوند؟

- که گفتت برو دست رستم بیند؟ جمله پرسشی است (قضیه نیست)
- دلا معاش چنان کن که گربلغزد پای فرشته‌ات به دو دست دعا ننگه دارد (قضیه نیست) → جمله امری است
- اگر ماشین را بیمه کنی، هنگام تصادف خیالت آسوده است. (قضیه است)
- هر چیز به جای خویش نیکوست. (قضیه است)

۲- در زبان فارسی چه کلمات دیگری را معادل صادق و کاذب به کار می‌بریم؟

صادق: (...درست...) (...صحیح...)

کاذب: (...نادرست...) (...غلط...)

اقسام قضیه

به قضایای زیر توجه کنید:

۱ هر مثلثی سه زاویه دارد.

۲ اگر شکلی مثلث باشد، آنگاه سه زاویه خواهد داشت.

در قضیه نخست سه زاویه داشتن به مثلث نسبت داده شده است و در قضیه دوم این مطلب به صورت مشروط بیان شده است.

۱- قضیه حملی: به قضیه‌ای که در آن به ثبوت یا نفی چیزی برای چیزی حکم می‌شود، «قضیه حملی» می‌گویند. مانند «هر تلاشگری موفق می‌شود»^۱

۲- قضیه شرطی: به قضیه‌ای که در آن به اتصال یا انفصال میان دو نسبت حکم شود، «قضیه شرطی» می‌گویند. مانند: «اگر تلاش کنی موفق می‌شوی»^۲

۳- اجزای قضیه در منطق را با ذکر مثال نام ببرید؟

قضیه حملی

قضایای حملی همان جملات خبری در ادبیات اند (در منطق به نهاد جمله، «موضوع»، به مسند آن «محمول» و به فعل ربطی (اسنادی) «رابطه» می‌گویند.

ایران پهناور است

مثال

نهاد مسند فعل ربطی

(اجزای قضیه در ادبیات)

موضوع محمول رابطه (نسبت)

(اجزای قضیه در منطق)

۱- در بخش ششم کتاب (درس نهم) با این نوع قضیه بیشتر آشنا خواهید شد.

همچنین^۱ در صورتی که رابطه قضیه ایجابی باشد (مانند: است)، قضیه را «موجهه» و در صورتی که رابطه قضیه سلبی باشد (مانند: نیست)، قضیه را «سالبه» می نامند. بدین ترتیب قالب کلی قضیه حملی به صورت «الف ب است» (رابطه ایجابی) یا «الف ب نیست» (رابطه سلبی) نمایش داده می شود. رابطه ایجابی و سلبی را «کیفیت قضیه» می نامند.^۱

قضایای حملی در مکالمات روزمره

با قالب کلی قضایای حملی (الف ب است) آشنا شدید. اکنون سعی کنید محمول و رابطه را در قضایای زیر مشخص کنید:

▪ هر ایرانی کارت ملی دارد.

▪ هر ایرانی دارای کارت ملی است.

در منطق تنها افعال ربطی (است، بود، شد، گشت و گردید) به عنوان رابطه در نظر گرفته می شوند. بنابراین، نخست قضایایی را که با سایر افعال به کار می بریم، به یکی از این افعال تبدیل می کنیم و سپس محمول آنها را مشخص می کنیم. مثال:

حسن کتاب دارد. ⇐ حسن دارای کتاب است.

ماه می تابد. ⇐ ماه تابنده است.

▪ اکنون محمول و رابطه در قضایای بالا را مشخص کنید.

۱- موضوع، محمول و رابطه قضایای زیر را مشخص کنید:

او تکالیفش را تحویل داد. فعل جمله را باید به است تبدیل کرد

او تکالیفش را تحویل داده است

سبیل غمت برنده دل است

موضوع محمول رابطه

موضوع محمول رابطه

کتابها ارزشمند هستند.

دانش آموزان مریض شدند.

موضوع محمول رابطه

موضوع محمول رابطه

۲- قضایای سالبه و موجهه را مشخص کنید.

دشمن نادان است. (موجهه) نادان دانا نیست. (سالبه) نادان ناتوان است. (موجهه)

- ۱- قضیه شخصیه را با ذکر مثال تعریف کنید؟
 ۲- قضیه محصوره را با ذکر مثال تعریف کنید؟

بخش ۵ / قضیه حملی و قیاس اقترانی

انواع قضایای حملی

در درس سوم با مفاهیم جزئی و کلی آشنا شدیم. اکنون تعیین کنید که موضوع قضایای زیر مفاهیمی جزئی هستند یا کلی؟

- ۱ سهیل درس خوان است. (جزئی...)
- ۲ هر دانش آموزی درس خوان است. (کلی...)
- ۳ این میز تمیز نیست. (جزئی...)
- ۴ بعضی میزها تمیز هستند. (کلی...)

۱- **قضیه شخصیه**: اگر موضوع قضیه، مفهومی جزئی باشد، مانند: سهیل درس خوان است و این میز تمیز نیست. آن را «قضیه شخصیه» می نامند.
 هر دانش آموزی درس خوان است

۲- **قضیه محصوره**: اگر موضوع قضیه، کلی باشد، مانند: بعضی میزها تمیز هستند

آن را «قضیه محصوره» می نامند در این حالت (قیدی که بر سر قضیه می آید دامنه مصادیق موضوع را تعیین می کند، «سور» نامیده می شود. این قید به دو صورت کلی (هر یا هیچ) و جزئی (بعضی) ذکر می شود و به ترتیب «سور کلی» و «سور جزئی» نامیده می شود و بیانگر «کمیت قضیه» است.

۳- سور چیست و بگویید که سور بیانگر چه چیزی در قضیه است؟

اجزای قضیه محصوره

هر/هیچ/بعضی	الف	ب	است/نیست
سور	موضوع	محمول	رابطه، نسبت
مثال: هر گلی زیبا است	گلی	زیبا	است

دامنه مصادیق موضوع

چنان که گفته شد، در قضیه محصوره موضوع قضیه، مفهومی کلی است. سور قضیه نیز دامنه مصادیق موضوع را مشخص می کند. یعنی تعیین می کند که همه یا بعضی از مصادیق موضوع، مورد نظر گوینده هستند.

جزئی باشد: قضیه شخصیه است.
 کلی باشد: قضیه محصوره است.

بعضی باشد: قضیه جزئی است.
 هر یا هیچ باشد: قضیه کلیه است.

۱- «سور» در لغت به معنای دیواری است که در گذشته بر گرد شهرها می ساخته اند. از آنجا که قیدهای «هر» و «هیچ» و «بعضی»، دامنه مصادیق موضوع را مشخص می کنند، آنها را سور نامیده اند.

۱- جزئی و کلی بودن سور قضیه با جزئی و کلی بودن موضوع قضیه چه تفاوتی دارد؟

۲- چرا سور را بیانگر کمیت قضیه دانسته اند؟

درس ششم / قضیه حملی

۱) بنابراین جزئی و کلی بودن «سور قضیه» که مربوط به مصادیق موضوع است، با جزئی و کلی بودن «موضوع قضیه» که مربوط به مفهوم موضوع است، متفاوت است و تنها در لفظ اشتراک دارند^۱

۲) (از آنجا که وظیفه سور در قضیه، تعیین دامنه مصادیق موضوع است، می توان گفت:

در قضایای کلی } همه از مصادیق موضوع و در قضایای جزئی } همه از مصادیق

موضوع، مورد نظر گوینده هستند. بر این اساس، سور را بیانگر «کمیت قضیه» دانسته اند^۲

اکنون اگر قضایای سالبه و موجبه را نیز در نظر بگیریم، قضایای محصوره به چهار دسته کلی زیر تقسیم می شوند:

سالبه	موجبه	
هیچ الف ب نیست.	هر الف ب است.	دارای سور کلی
بعضی الف ب نیست.	بعضی الف ب است.	دارای سور جزئی

بر اساس جدول بالا، از آنجا که قضیه «هر الف ب است» هم موجبه و هم دارای سور کلی

است، آن را «موجبه کلیه» می نامند. بر اساس این شیوه از نام گذاری، اسامی سایر قضایای

محصوره را بنویسید:

- هر الف ب است^۱. (موجبه کلیه)
- بعضی الف ب است. (موجبه جزئیه)
- هیچ الف ب نیست. (سالبه کلیه)
- بعضی الف ب نیست. (سالبه جزئیه)

محصورات چهارگانه

- موجبه کلیه: هر انسانی حیوان ناطق است
- موجبه جزئیه: بعضی انسان ها، معلم هستند
- سالبه کلیه: هیچ انسانی، درخت نیست
- سالبه جزئیه: بعضی انسان ها، معلم نیستند

* اهمال سور در مکالمات روزمره

در زبان طبیعی گاهی قوانین و مطالب علمی را بدون سور بیان می کنند. مانند:

■ آهن در اثر گرما منبسط می شود.

■ کسانی که بدون مجوز وارد محدوده طرح ترافیک شوند، جریمه می شوند.

به نظر شما قضایای فوق کلی هستند یا جزئی؟

از آنجا که قوانین همواره کلی هستند، این گونه قضا یا را به قضیه کلیه تبدیل می کنیم:

۱- در این کتاب، سور «هر» تنها با رابطه «است» و سور «هیچ» با رابطه «نیست» به کار می رود. بنابراین قضیه «هر الف ب نیست» که در آن سور «هر» با رابطه «نیست» به کار رفته است، مورد بررسی قرار نمی گیرد.

بر مسلمان مکلف نماز واجب است. ⇐ بر هر مسلمان مکلفی نماز واجب است.
 زمین شوره‌زار برای کشاورزی مناسب نیست. ⇐ هیچ زمین شوره‌زاری برای کشاورزی مناسب نیست.
 اما اگر با عبارتی مواجه شویم که قانون نیست و سور آن بیان نشده است، و قراین و شواهدی نیز برای تشخیص کلی یا جزئی بودن سور آن وجود نداشته باشد، باید به حداقل اطلاعات بسنده کنیم و از میان کلیه یا جزئی بودن، آن قضیه را لاقبل جزئی بدانیم. مانند:
 دانشجویان وارد کلاس شدند. ⇐ بعضی از دانشجویان وارد کلاس شدند.
 اموال را دزدیدند. ⇐ بعضی از اموال را دزدیدند.

تمرین

اقسام قضایای حملی زیر را تعیین کنید :

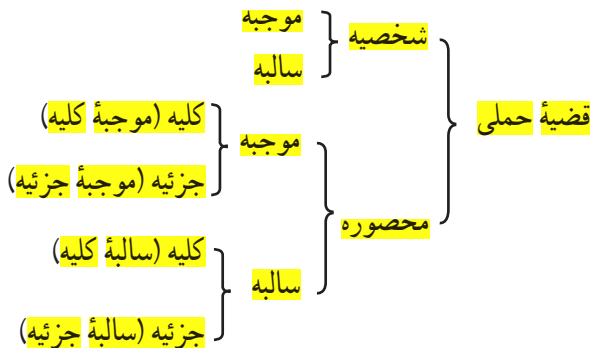
- لفظ داخل گیومه جزئی است ■ («سیمرغ») شش حرف ندارد. **شخصیه** (سالبه جزئیه ...)
- هر کشوری به نیروهای دفاعی نیاز دارد. **محصوره** (موجیه کلیه ...)
- هیچ چیزی بی تغییر نیست. **محصوره** (سالبه کلیه ...)
- بعضی از مردمان بزرگ خلاق نبوده‌اند. **محصوره** (سالبه جزئیه ...)
- سقراط در دادگاه محکوم شد. **شخصیه** (موجیه جزئیه ...)
- بعضی معلمان شاعرند. **محصوره** (موجیه جزئیه ...)

* سوره‌های غیراستاندارد

سوره‌های قضیه محصوره به صورت «هر»، «هیچ» و «بعضی» هستند؛ بدین جهت لازم است سوره‌های نامتعارف در زبان روزمره را به یکی از دو سور کلی یا جزئی تبدیل کنیم. اغلب نمایندگان با لایحه مطرح شده موافق نبودند. ⇐ بعضی از نمایندگان با لایحه مطرح شده موافق نبودند.

حتی یک نفر هم نیامد. ⇐ هیچ کس نیامد.

اکثر میوه‌ها در اثر سرما خراب شدند. ⇐ بعضی از میوه‌ها در اثر سرما خراب شدند.

فعالیت تکمیلی

- ۱- کدام یک از جملات زیر در منطق «قضیه» نامیده می شوند؟
 الف) تو را دانش و دین رهاند درست. **قضیه است، جمله خبری است**
 ب) برو کار می کن مگو چیست کار. **قضیه نیست، جمله انشایی است**
 ج) دانش اندر دل چراغ روشن است. **قضیه است، جمله خبری است**
 د) ای خردمند عاقل و دانا قصه موش و گربه بر خوانا **قضیه نیست، جمله انشایی است**

- ۲- از میان موارد زیر، قضایای حملی و شرطی را مشخص کنید:
 الف) هر جسمی دارای مکان است. **قضیه حملی**
 ب) اگر چک را امضا نکند اعتبار نخواهد داشت. **قضیه شرطی**

- ۳- اقسام قضایای حملی زیر و موضوع و محمول و رابطه آنها را تعیین کنید:
 الف) بعضی درخت ها همیشه سبز هستند. (ب) بینالود بزرگ ترین کوه خراسان است.
 ج) «سیمرغ» بی معنا نیست. (د) همه دشمنان نابود شدند.

ه) بعضی فرش ها دستبافت نیستند. (و) هیچ کس به کلاس نیامد. **هیچ کس آمده به کلاس نیست**

- ۴- با مراجعه به درس سوم مشخص کنید برای هر یک از نسبت های چهارگانه، چه قضایای محصوره صادقی می توان نوشت.

پاسخ سوال 3

تساوی: هر الف ب است؛ بعضی الف ب است هر ب الف است؛ بعضی ب الف است
تباين: هیچ الف ب نیست؛ بعضی الف ب نیست هیچ ب الف نیست؛ بعضی ب الف نیست
عموم و خصوص مطلق
 در حالتی که الف > ب): هر الف ب است؛ بعضی الف ب است؛ بعضی ب الف است؛ بعضی الف ب نیست
 در حالتی که الف < ب): بعضی الف ب است؛ بعضی الف ب نیست؛ هر ب الف است؛ بعضی ب الف است
عموم و خصوص من وجه: بعضی الف ب است؛ بعضی الف ب نیست؛ بعضی ب الف است؛ بعضی ب الف نیست

الف) **موجبه جزئیه؛ موضوع: درختها؛ محمول: همیشه سبز؛ رابطه: هستند**
 ب) **شخصیه موجبه؛ موضوع: بینالود؛ محمول: بزرگترین کوه خراسان؛ رابطه: است**
 ج) **شخصیه سالیه؛ موضوع: لفظ سیمرغ؛ محمول: بی معنا؛ رابطه: نیست**
 د) **موجبه کلیه؛ موضوع: دشمنان؛ محمول: نابود؛ رابطه: شدند**
 ه) **سالیه جزئیه؛ موضوع: فرشها؛ محمول: دستبافت؛ رابطه: نیستند**
 و) **سالیه کلیه؛ موضوع: کسی(فرد،انسان)؛ محمول: آمده به کلاس؛ محمول: نیست**